

Érsok Nikoletta Ágnes

Szöbéli és/vagy írásbeli a chat-kommunikáció nyelve?

1. A dichotomikus felosztás problémái

Az írásbeliség és szóbeliség tradicionális, dichotomikus felosztása egyértelműnek tűnik, bizonyos esetekben azonban egyértelműsége, alkalmazhatósága megkérdőjeleződik. Ha egy írott szöveget felolvasunk, már nem vizuális jelek segítségével érzékeljük a szöveget. Ha egy magánbeszélgetést írásban (szó szerint) rögzítünk, vajon írott nyelvi jelenségnek kell-e tekintenünk?

A kérdéses esetek számát növeli a chat-kommunikáció besorolása is, mely úgy tűnik, az írásbeli és a szóbeli nyelvhasználat közt realizálódik. Formálisan írásbeliséggel van dolgunk, ám a chat a szóbeli közlésfolyamattal azonos funkciót tölt be. A közlő nem látja, nem is hallja a kommunikációs partnert, és az üzenet feladása és fogadása között mondhatni nincs időbeli késleltetés, ellentétben azzal, ahogyan azt az írásbeli kommunikációnál eddig megszoktuk. E műfaj újdonsága tehát, hogy egyszerre interaktív, szinkrón és írott; szokatlansága a közvetlen írásbeli érintkezésben rejlik.

Storrier kommunikációtörténeti újdonságnak tartja a chat-kommunikációt. Véleménye szerint az írás természetes, eredendő funkciója, hogy a szituációhoz kapcsolódó közvetlen és szimultán kommunikációra használják. Természetes, vagyis az írás semmiféle szisztematikus kapcsolatban nem áll egy előzetes vagy utólagos oralizációval. Az íráson alapuló közvetlen kommunikáció lehetősége ugyan mindig fennállt, ám a beszéd írással szembeni ökonomikus előnye miatt alkalmazása eddig szélsőséges és speciális esetekre korlátozódott (pl. órai levelezés, „beszélgetőfüzet” a hangképző szervek sérülése esetén stb.) (vö. Storrier 2001/a: 462).

2. Szakirodalmi áttekintés

A magyar szakirodalomban eddig kevesen alkottak véleményt a chat-kommunikációról.

Kis Ádám 1997-ben a csevegőcsatornák kapcsán olyan **írással dialógus**ról ír, mely „megtartja a szóbeli párbeszéd sajátos, nem tervezett, önmagára és a környezetre figyelő, a nem várt helyekről érkező hatásokat is magába építő öntörvényű felépítését, ugyanakkor megjelenik a térben is, ezzel elvileg az örökké való felé terjesztve ki saját magát” (Kis 1997) [Kiemelés tőlem.].

Bódi Zoltán szerint a „csevegőfórumokon pedig a nyelvhasználat a maga lazaságával, egyszerűségével, végletes korrigálatlanságával jobban hasonlít a kötetlen spontán beszédhez, mint az íráshoz. Az Interneten megjelenik az **írott beszélt nyelv** műfaja, amely átmenetet alkot az írás és a beszéd között, így megváltoztatja az írásról alkotott képünket”. „Az internetes csevegőszobák **a spontán beszéd írással formájához** hasonlítanak leginkább” (Bódi 2001, Bódi 2004: 45) [Kiemelés tőlem.].

Ezt a kommunikációs típust én **virtuális írásbeliség**nek neveztem. „A virtuális írásbeliséget a szituáció és a sajátos nyelvhasználat alapján ismerhetjük fel. Ilyenkor a közvetítő közeg a hálózat. A virtuális írásbeliség egyszerre hordozza magán az írásbeli

és a szóbeli kommunikáció jellemzőit. Laza, kötetlen hangvétellel, felszínesebb nyelvhasználatával tartalmilag és funkcionálisan a szóbeliséghez áll közelebb, ám írott formában realizálódik, tehát az írás eddigi funkcióját újabban bővíti” (Érsok 2003: 100).

A német Runkhel és szerzőtársai szerint „minél inkább dialogikus és szinkron az internetes kommunikáció, annál gyakrabban figyelhető meg a szóbeli aspektus” (Runkehl et al. 1998: 116). A médiumok kombinációja azonban, ami egyrészt az írásbeli realizációból, másrészt a szinkronitásból és a „sok-a-sokhoz-kommunikációból” adódik, megnehezíti a chat írásbeliség, illetve szóbeliség prototipikus kategóriába való besorolását.

Alátámasztják ezt az állítást a chat-kommunikáció jellemzése során használt terminusok is. 1997-ben Haase **új írásbeliség** (neue Schriftlichkeit) Schmidt 2000-ben **oralizált írásbeliség** (vermündlichte Schriftlichkeit) néven említi az új kommunikációs formát (Rosenau 2001: 3). Storrer és Beisswenger a chat-kommunikáció kapcsán **gépeelt beszélgetésekről** (getippte Gespräche) beszél (Storrer 2001, Beisswenger 2001).

Az internetes kommunikáció **átmeneti jellegét** emeli ki többek között Karin Wenz is, aki szerint az elektronikus kommunikáció **a nyelv hibrid változata**, mely nem sorolható sem a szóbeliséghez sem az írásbeliséghez (Wenz 1998). A **hibriditás** fogalma mellett a chat jellemzéseként megjelenik a szakirodalomban a **keverékforma** kifejezés is (Rosenau 2001: 7).

Egyes nézetek szerint a chatelők a hozzászólásaik tervezésekor a szóbeli kommunikatív minták felé orientálódnak, amit aztán az írott kommunikáció feltételei szerint valósítanak meg. E cél érdekében nyelvi korrelátumokat, kompenzációs elemeket alkalmaznak (mint pl. az emotikonok és az asterisk-kifejezések), melyeknek az a funkciója, hogy a beszélt nyelv bizonyos elemeit úgyszólván lefordítsák az írásos médiumra, és ezzel a chat-kommunikációra alkalmassá tegyék.

A fentiek alapján a chat szóbeli kommunikációs forma, amely az írástechnika segítségével alkotható meg. Ez az elképzelés azonban sok kritikát kapott, mert kizárja a koncepcióból az írásbeli kommunikáció elemeit.

Bírálja ezt a felfogást többek között Schmidt, aki szerint a szóbeli megnyilatkozások írott médiumra való pusztán eltolása kizárja azt a tényt, hogy a jellegzetesen írott nyelvi komponensek is fontosak a kommunikáció lefolyása szempontjából. A chatelők ugyanis az írásbeli és a grafikus összetevőkkel is játszanak, kreatív nyelvi megoldásokat alkotnak. Gondoljunk csak a hozzászólásokban megjelenő grafikai alakzatokra vagy a sajátos helyesírásra (vö. Kis 2002/b), melyek ugyanolyan fontos jellemzői és összetevői a chat-kommunikációnak, mint a beszélt nyelvi komponensek integrálásának kísérlete (vö. Rosenau 2001: 11)!

Schmidt megállapítása cáfolja az eddigi magyar elnevezéseket is, hiszen Kis Ádám és Bódi Zoltán terminusai és értelmezései is (*írásos dialógus*, *írott beszélt nyelv*, *spontán beszéd írásos formája*) a beszélt nyelvi sajátosságokat emelik ki, és azt sugallják, hogy egy olyan kommunikációs formával van dolgunk, ahol a beszélt nyelvi megnyilatkozások **lejegyzett** változatai jelennek meg. Bizonyos mértékben a virtuális írásbeliség elnevezés is továbbgondolásra szorul.

Célszerűbbnek tűnik tehát, ha nem zárjuk ki egyik kommunikációs formát sem. A chat-kommunikáció során ugyanis az írásbeli és a szóbeli elemek egymásmellettségét

figyelhetjük meg. Az időbeli kontinuitás lehetővé teszi a face-to-face interakcióhoz való közelítést, ám ez nem zárja ki az írásbeli kommunikációs mintákat sem. Ezt az állítást látszik alátámasztani az a tény, hogy a chatelők saját kommunikációjukról így is, úgy is nyilatkoznak.

3. A korpusz vizsgálatának tanulságai

Az alábbiakban a #magyar nevű (mIRC-)csatornáról származó példák láthatók. Az I., illetve II. csoportban feltüntetett példák azt igazolják, hogy a felhasználók szóbeliségnek, illetve írásbeliségnek tartják az általuk használt kommunikációs formát. A III. csoport példái a chat átmeneti jellegét támasztják alá. A IV. csoport a kérdés szempontjából semleges, speciális igéket tartalmaz, míg az V. kategória két kreatív példája a két szóalak együttes felidézésével, egymásra játszásával ér el speciális hatást.

I.

* *sqveezy* **kérdezi** mestertől hogy ma hajalando **beszélgetni** vele?

<Peety> Szép lányok **beszéljete**k velem!!!

<_MaYa_> gyimesi **halgass** mostmár el

II.

<sexton> Logic: nem is **irtal** semmit msg-be bazz

<ANGY> salgotarjaniak **irjatok**

<Mogyi925> mit **irtál** az előbb, madárkám? valaki nem hagyta, hogy **elolvassam**

III.

<Condorr> egy szó mindig **hiányzik a képernyőmön** amondatodból, így nem értem miről **beszélsz**

<Babby> aki pedig pasi vagy nő, vagy **beszélgetőpartner** írjon nekem

<Ancsa> Aki akar **dumálni, irhat**

<AntonyS> **dumás csajok irjatok**

IV.

<|ndex> <timi3> ki akar velem **mircezeni**?

<Arth_Dent> cicca: jaaah, panna :) asztem mar vegleg nem **ircel** :>

V.

<Maya_Bp> gyusza: Akkor **irc¹**??

<chipy> enif drága honnan **irc**?

A fentiekén túl azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a chat-szövegek nem azzal a céllal születnek, hogy valaha hangzó szöveggé váljanak. Megszólaltatni nagyon nehéz lenne őket, különös tekintettel arra, hogy a chatelők rendszerint egyszerre több párbeszédben/beszélgetésben is részt vesznek.

¹ *irc* Megfeleltethető az *írsz* és az *ircelsz* alakoknak egyaránt, a két szóalakat egyszerre idézi fel.

4. Koncepcionalitás és medialitás

Többen Koch és Oesterreicher 1985-ös és 1994-es munkája alapján igyekeznek a fönt vázolt problémát megoldani. A szerzőpáros a médium és a koncepció szétválasztásával új rendszert hoz létre. Hangsúlyozzák, hogy az írott/írásbeli és a beszélt/szóbeli terminusok elsősorban materiális megnyilatkozásokat jellemeznek. A besorolásban azonban fontos szerepet játszik a koncepcionalitás is. Ha egy eredetileg szóbeli szöveget (pl. baráti beszélgetés) utólag leírunk, az koncepcionalisan szóbeli marad, és fordítva: ha egy eredetileg írott szöveget (pl. törvényjavaslat) felolvassuk vagy elmondunk, az koncepcionalisan írásbeli marad. A szerzők szerint az egyes szövegek a két szélsőséges koncepcionalis pólus között mozognak. E két pólust a KÖZELSÉG és a TÁVOLSÁG pólusainak nevezik. (Koch/Oesterreicher 1996: 587-588; Bader 2002: 25).

Koch és Oesterreicher tehát azzal módosítja a tradicionális elképzelést, hogy a szóbeliség és az írásbeliség jelzőjeként a mediális és a koncepcionalis jelzőket használja. A **mediális írásbeliség**, illetve a **mediális szóbeliség** a médiumra vonatkozik, amely segítségével a szöveg megjelenik. Ez esetben csak kétféle lehetőség van: a beszélt nyelvi fonetikai realizáció vagy az írott nyelvi grafikus megvalósítás. A **koncepcionalis írásbeliségen**, illetve a **koncepcionalis szóbeliségen** ezzel szemben az írásmódot, a megnyilatkozások modalitását értjük, amit a fenti ellentétpárokkal intuitív módon kapcsolatba hozunk. A szóbeliségnél fontos a térbeli-időbeli közelség, valamint az emocionális és szociális közelség, ismertség, bizalmasság. A beszélt nyelv koncepcionalis jellemzői ezek szerint a dialogikusság, a szabad témaelőhívás, továbbá az emocionalitás és a spontaneitás. Az írásbeliség koncepcióját ezzel szemben a térbeli-időbeli, szociális és emocionális távolság jellemzi. A produkció és a percepció időben élesen elválik egymástól. Jellemző továbbá a monologikus, kooperációra való lehetőség nélküli témarendezés. A különbség tehát elsősorban a KÖZELSÉG-TÁVOLSÁG mértékében rejlik. (Koch/Oesterreicher 1996: 587-588; Storrer 2001/a: 445). Ezzel a terminológiai különbségtétellel tehát finomítható a korábbi dichotomikus rendszer.

5. A chat-kommunikáció besorolása

A mediálisan írásbeli chat-kommunikáció tehát koncepcionalisan szóbeli. Mindezt alátámasztják a műfaj nyelvi és kommunikációs sajátosságai. Az időbeli közelség nyilvánvaló, hiszen a beszélgetőpartnerek azonos időben ülnek számítógépük előtt. Bizonyos fokú térbeli közelségről is beszélhetünk, hiszen a kommunikációs felek azonos virtuális chat-szobában vannak, ahol nem csupán beszélni, de suttogni, énekelni, akár kiabálni is lehet.

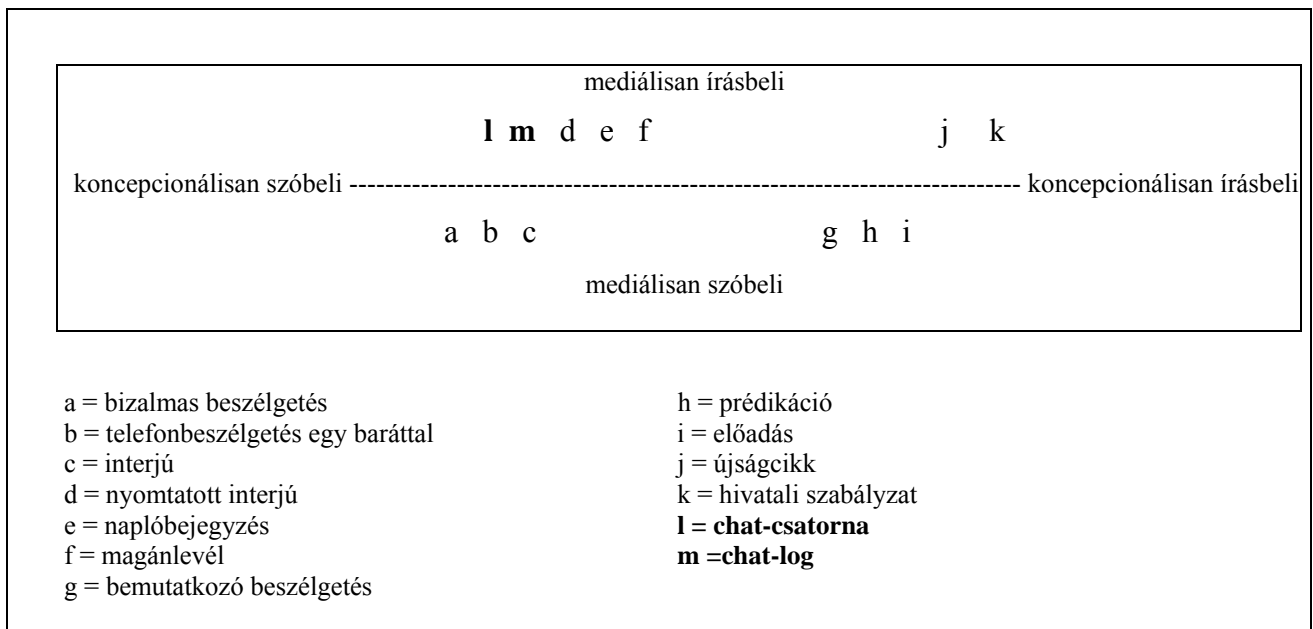
A chat-szövegek köznyelvi kifejezéseket, a beszélt nyelvre jellemző partikulákat, indulatszókat, kliséket tartalmaznak. Pongyolán szerkesztett mondatokból állnak, melyek között a mondathatárok nem mindig egyértelműek. A tervezési és feldolgozási idő rövid, lehetőség van visszakérdezésre, ellenvetésre, valamint folyamatos kölcsönös feedbackre (Storrer 2001/a: 461).

A koncepcionalisan szóbeli chat-kommunikáció egyidejűleg mediálisan írásbeli. Mivel a kommunikációs felek valójában nem látják és hallják egymást, kompenzációs stratégiákra van szükségük. A képernyőn megjeleníthető kompenzációs elemek pótolják

a hiányzó mimikát és gesztikulációt. Grafikus jelek segítségével a prozódiai elemek hiánya is pótolható; pl.: a szünet üres sorral vagy hiányjellel, a kiáltás nagybetűs írással, a hangsúly alsóvonással vagy iterációval.

A chat dialogikus jellege kétségtelen. Az emocionalitást az emotikonok, az indulatszók, és az asteriszek jelzik. A begépelte és elküldött szöveg azonnal megjelenik a képernyőn és a szövegek megalkotásában nagy szerepet kap a spontaneitás. A chat-kommunikáció általában nyilvános, de magánbeszélgetésre is lehetőség nyílik. Ilyenkor a két beszélgetőpartner egy külön szobában beszélget. Az informális és a bizalmasságot a téma mellett például az általános tegeződés igazolja. A téma nem kötött, a beszélgetőpartnerektől függően változtatható. A résztvevők ugyan nem azonos térben vannak, ám a chat-szobák közös virtuális teret biztosítanak. Időbeli késleltetés (szinte) nincs. Itt jegyzem meg, hogy Storrer a chatet aszinkronnak tartja, ugyanis a produkciós folyamat nem látható, mivel a begépelte szöveg csupán az enter lenyomása után válik láthatóvá. Ezt megelőzően a felhasználó még gondolkodhat, a szöveg változtatható. (Storrer 2001/b: 7).

Azt, hogy a chat-csatornák és a chat-logok² milyen módon integrálhatók Koch-Oesterreicher közelség-távolság-kontinuumába, az alábbi ábra szemlélteti.

1. ábra Konceptcionális írásbeliség/szóbeliség különböző műfajok esetén

Az ábráról leolvasható, hogy a mediálisan szóbeli (a vonal alatti) és a mediálisan írásbeli (a vonal fölötti) kommunikációs műfajok konceptcionális szempontból egy kontinuumot képeznek és egy skálán elhelyezhetők. Vannak mediálisan szóbeli kommunikációs formák (pl. bizalmas beszélgetés), melyek konceptcionálisan erősen szóbeliek, illetve olyan mediálisan szóbeliek (pl. prédikáció), melyek konceptcionálisan erősen

² log 'a csatornán folyó beszélgetés mentett változata' (< ang. to log '(hajó)naplóba beír, bejegyez')

írásbeliek. Az egyes műfajok besorolása attól függ, hogy a KÖZELSÉG/TÁVOLSÁG paraméterei közül adott esetben melyek és milyen mértékben jellemzők a vizsgált szövegre.

Mivel a chat-kommunikáció a KÖZELSÉG legtöbb jellemzőjét magán viseli (pl.: dialogicitás, spontaneitás, magánjellegűség, a gesztusok és a mimika előnyben részesítése, kevésbé tervezettség, ideiglenesség stb.), indokolt a mediálisan írott chat-kommunikációt koncepcionálisan szóbelinek tekinteni. A chat-log (a beszélgetés mentett változata) azonban, mivel már nem interaktív, a chat-csatornához képest jobbra helyezhető el, valamelyest a TÁVOLSÁG pólushoz közelít.

6. Összegzés

Végezetül megállapíthatjuk, hogy egyesek aggodalmaival ellentétben a chat-kommunikáció semmiképpen sem tekinthető a szóbeli és írásbeli kultúra végének. Sokkal inkább az írásbeliség funkciójának bővítéseként kell értékelnünk, amit a papír számítógépre cserélése vezetett be, és az Internet tökéletesített: a digitális írás másodpercek alatt nagy távolságokra eljuttatható, és olcsón archiválható. Ezért tud mellékesen (párhuzamosan) a tradicionális funkciója mellett a térbeli távolsághoz kapcsolódóan olyan funkciót is átvenni, mely eddig a szóbeli médiumok privilégiuma volt: a közvetlen, dialogikusan szervezett kommunikáció. Így tehát az írásnak új tradíciói alakulnak ki, melyek a dialogikusan szervezett mediálisan írásbeli távkommunikációra alkalmasak (vö. Storrer 2001/b: 22).

Bibliográfia

- Bader, Jennifer 2002. Schriftlichkeit und Mündlichkeit in der Chat-Kommunikation. *Networx Nr. 29.* (<http://www.websprache.uni-hannover.de/networx/>) ISSN: 1619-1021.
- Beißwenger, Michael (Hrsg.) 2001. *Chat-Kommunikation. Sprache, Interaktion, Sozialität & Identität in synchroner computervermittelter Kommunikation. Perspektiven auf ein interdisziplinäres Forschungsfeld.* Ibidem-Verlag. Stuttgart.
- Beisswenger, Michael 2002. Getippte »Gespräche« und ihre trägermediale Bedingtheit. Zum Einfluß technischer und prozeduraler Faktoren auf die kommunikative Grundhaltung beim Chatten. In: Schröder–Voell (Hrsg.): *Moderne Oralität.* Marburg: Reihe Curupira 2002.
- Bódi Zoltán 2001. Informatika és nyelvhasználat. <http://www.e-nyelv.hu/cgi-bin/hirek/irasok.pl?cikk=1007&type=m>
- Bódi Zoltán 2004. *A világháló nyelve.* Gondolat Kiadó. Budapest.
- Burri, Gabriela 2003. Spontanschreibung im Chat. In: Hentschel, Elke (Hrsg): *Chat-Forschung. Linguistik Online* 15. 3-31. (ISSN 1615-3014)
- Čmejrková, Světa: Az elektronikus kommunikáció és a cseh nyelv. *Prágai Tükör* 2003/2. (<http://www.pragaitukor.com/archive/pt200302/t10.php>)
- Crystal, David 1998. *A nyelv enciklopédiája.* Osiris. Budapest.
- December, John 1993. Characteristics of Oral Culture in Discourse on the Net. Vorgetragen: *Twelfth Annual Penn State Conference on Rhetoric and Composition.* University Park. Pennsylvania. (<http://www.december.com/john/papers/psrc93.txt>)

- Érsok Nikoletta Ágnes 2003. Írva csevegés – virtuális írásbeliség. *Magyar Nyelvőr* 127. 99-104.
- Hentschel, Elke 1998. Communication on IRC. In: Hentschel, Elke (Hrsg.): Computer-
vermittelte Kommunikation. *Linguistik Online 1*. (<http://viadrina.euv-frankfurt-o.de/~wjournal/hentschel.htm>) (ISSN 1615-3014)
- Jürgens, Frank 1999. *Auf dem Weg zu einer pragmatischen Syntax. Eine vergleichende Fallstudie zu Präferenzen in gesprochen und geschrieben realisierten Textsorten*. Max Niemeyer Verlag. Tübingen.
- Keszler, Borbála 1983. Kötetlen beszélgetések mondat- és szövegtani vizsgálata: In: Rácz, Endre–Szathmári, István (Hrsg.): *Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből*. Tankönyvkiadó. Budapest. 164-202.
- Keszler, Borbála 1985. Über die Verwendung der Füllwörter. In: *Annales*. 11-26.
- Kis Ádám 1999. Az írott párbeszéd. In: *Magyar Tudomány* 347-9.
- Kis Ádám 1997. A számítógép metakommunikációja. Előadás: *VII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus*. (www.mek.hu/porta/szint/tarsad/nyelvtud/szmtgps.hun)
- Koch, Peter–Oesterreicher, Wulf 1996. Schriftlichkeit und Sprache. In: Günter, Hartmut–Ludwig, Otto (Hrsg.): *Schrift und Schriftlichkeit*. (Reihe Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaften. Band 10.2.) Walter de Gruyter. Berlin. New York. 587-604.
- Rosenau, Heinz 2001. Die Interaktionswirklichkeit des IRC. *Networx Nr. 18*. (<http://www.websprache.uni-hannover.de/networx/>) ISSN: 1619-1021.
- Runkehl, Jens–Schlobinski, Peter–Siever, Torsten 1998. *Sprache und Kommunikation im Internet. Überblick und Analysen*. Westdeutscher Verlag. Opladen/Wiesbaden.
- Runkehl, Jens–Schlobinski, Peter–Siever, Torsten 1998. Sprache und Kommunikation im Internet. In: *Muttersprache* 2. 97-109.
- Schmitz, Ulrich 1995. Neue Medien und Gegenwartssprache (Lagebericht und Problemskizze). In: *Osnabrücker Beiträge zur Sprachtheorie* 50. Oldenburg. 7-51.
- Seidler, Kai 1994. Computerfreaks like 2 party. Relay Parties zwischen Virtualität und Realität. In: *WZB Discussion Paper FS II*. Wissenschaftszentrum Berlin. 94-104.
- Storrer, Angelika 2001/a. Getippte Gespräche oder dialogische Texte? Zur kommunikationstheoretischen Einordnung der Chat-Kommunikation. In: Lehr-Kammerer et al. (Hg.) 2001. *Sprache im Alltag. Beiträge zu neuen Perspektiven in der Linguistik*. Herbert Ernst Wiegand zum 65. Geburtstag gewidmet. Berlin u.a. de Gruyter. 439-465.
- Storrer, Angelika 2001/b Sprachliche Besonderheiten getippter Gespräche. In: Beißwenger, Michael (Hrsg.) 2001. *Chat-Kommunikation. Sprache, Interaktion, Sozialität & Identität in synchroner computervermittelter Kommunikation. Perspektiven auf ein interdisziplinäres Forschungsfeld*. Ibidem-Verlag. Stuttgart. 3–24.
- Szalamon Edit 1988. Az ún. témaismétlő névmások kérdéséhez. In: Kontra Miklós (szerk.): *Beszélt nyelvi tanulmányok*. MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest. 90-101.

Szikszainé Nagy, Irma 1999. *Leíró magyar szövegtan*. Osiris. Budapest.

Wacha Imre 1988. Élő nyelvi (spontán) szövegek megnyilatkozásainak (szintaktikai) vizsgálati szempontjaihoz. In: Kontra Miklós (szerk.): *Beszélt nyelvi tanulmányok*. MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest. 102-158.

Wenz, Karin 1998. Formen der Mündlichkeit und Schriftlichkeit in digitalen Medien. In: *Linguistik Online 1*. (<http://viadrina.eu.v-frankfurt-o.de/~wjournal/wenz.htm> (ISSN 1615-3014))